

BİZANS TARİHYAZICILIĞINDA “DÖNÜŞÜM”: LAONİKOS CHALKOKONDYLES’TE BİZANSLI VE OSMANLI İMAJI (1299-1402)*

*Hasan ÇOLAK***

ÖZET

Bu makalede, 15. yüzyıl Bizans tarihçilerinden Laonikos Chalkokondyles’in, Apodeikseis Historion adlı eserindeki “Bizanslı” ve “Osmanlı” imajlarının “dönüşümü” meselesi incelenecektir. Bu dönüşüm, yazarın Osmanlılar hakkındaki yakın bilgisine değinildikten sonra, o zamana kadar Bizans düşüncesinde büyük öneme sahip olan “Romalı”, “Helen” ve “basileus/imparator” terimlerinin, tarihçi tarafından nasıl ve ne şekillerde kullanıldığına odaklanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Modern tarihçiliğin bu konulardaki görüşlerinin yanısıra, eserin yazıldığı dönemin Bizans ve Osmanlı tarihyazıcılığı da göz önünde bulundurulacaktır. Makalenin daha genel bir amacı ise Bizans ve Osmanlı kaynaklarının bir arada kullanımı esnasında, hem klasik Bizans hem de Osmanlı tarihyazıcılığının ve siyasi düşüncesinin göz önünde tutulmasının gerekliliğine işaret etmektir.

***Anahtar Kelimeler:** Laonikos Chalkokondyles, geç Bizans tarihyazıcılığı, erken Osmanlı tarihyazıcılığı, dönüşüm, Helen, Romalı, imparator, basileus.*

* *Bu makale Onuncu Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan “Bizans Tarihyazıcılığında “Dönüşüm”: Laonikos Chalkokondyles’te Bizanslı ve Osmanlı İmaji” isimli bildirinin genişletilmiş halidir. Metnin yazılması aşamasında görüş ve eleştirilerini eksik etmeyen değerli hocalarım Dr. Eugenia Kermeli ve Prof. Dr. Özer Ergenç’e teşekkürlerimi sunarım.*

** *Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi.*

ABSTRACT

“Transformation” in Byzantine Historiography: Image of Byzantines and Ottomans in Laonikos Chalkokondyles (1299-1402)

In this article, I am going to analyze the issue of “transformation” of the images of “Byzantines” and “Ottomans” in the work of Laonikos Chalkokondyles entitled Apodeikseis Historion. After mentioning his close knowledge of the Ottomans, I am going to try to explain this transition by focusing on how and in what ways the historian used the terms “Roman”, “Hellene”, and “basileus/emperor”. Apart from the views of modern historiography, I would also take into account both the Byzantine and the Ottoman historiography contemporary to Chalkokondyles. A broader purpose of this article is to indicate the necessity to consider both the classical Byzantine and Ottoman historiography and political thought, while using Byzantine and Ottoman sources together.

Key Words: *Laonikos Chalkokondyles, late Byzantine historiography, early Ottoman historiography, transformation, Hellene, Roman, emperor, basileus.*

Giriş

Geç dönem Bizans tarih yazıcılığını incelemek, bu pratiğin Bizans dünyası içerisindeki köklü geleneği göz önünde tutulduğunda, Osmanlı devletinin Bizans karşısında yükselişinin yansımalarını anlayabilmek açısından son derece önemlidir. Nitekim Osmanlı'nın yükselişine tanık olan en önemli siyasi yapı Bizans devletidir. Ayrıca, ilk eserlerini 15. yüzyıldan sonra vermeye başlayan Osmanlı tarihçilerine oranla, Bizanslı tarihçiler daha erken bir dönemden itibaren Osmanlılar hakkında bilgiler vermeye başlamışlardır. Örneğin Osman Gazi'nin çağdaşı olan Bizans tarihçilerinden Pachymeres bize Osman Gazi hakkında çok önemli bilgiler verebilmektedir.¹ Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda Bizanslı tarihçilerin Osmanlılar üzerine yazdıklarının önemi bir kat daha artmaktadır. Bu makalede eserlerini İstanbul'un fethinden sonra yazan dört geç dönem Bizans tarihçisinden² biri olan Atinalı Laonikos Chalkokondyles'in *Apodeikseis Historion*³ adlı

¹ Pachymeres'in Nikea/İznik kuşatması ve Bapheus/Koyun-Hisar savaşı hakkında verdiği bilgilerin anonim Tevârih-i Âl-i Osmân, Neşri, Ahmedî, İdris-i Bidlisi ve Kemâl Paşazâde gibi Osmanlı tarihçilerinin kronikleriyle birlikte kullanımına bir örnek için bkz. (Halil İnalçık, 1993).

² Bu dört geç dönem Bizans tarihçisinin adları Laonikos Chalkokondyles, Michael Dukas, İmrozlu Kritovoulos ve Sfrantzes'tir. Daha geniş bilgi için bkz. (Delilbaşı, 1999) ve (Runciman, 1962: 275).

³ Bu yazının eksenini Chalkokondyles'in on kitabından, Osmanlı Devletinin kuruluşundan Ankara Savaşının sonuna kadar geçen olayları içeren ilk üçü oluşturmaktadır. Araştırmamızda eserin İngilizce çevirisi ve Yunanca aslından faydalanılmıştır. (Nicoloudis, 1996). Chalkokondyles'in 10 kitabının kısa bir özeti ve tanıtımı için bkz. (Mollaoğlu, 2003) Ayrıca V-VII. kitapların Türkçe çevirisi ve analizi için bkz. (Mollaoğlu, 2005) Chalkokondyles'in eserinin Blaise de Vigenere tarafından Fransızcaya çevrilip 1640 yılında basılan bir kısmının tıpkıbasımı ve Türkçe çevirisi için bkz. (Altındal, 2007).

eserinde “Osmanlılar” ve “Bizanslılar” hakkında yazdıklarının klasik Bizans ve Osmanlı tarihyazıcılığı ve siyasi düşüncesi içerisinde bir analizi yapılacaktır.

Chalkokondyles’in Yaşamı ve Osmanlılar Hakkındaki Bilgisi

Laonikos Chalkokondyles’in yaşamı hakkındaki bilgilerimizin büyük bir kısmı, eserinde kendisi hakkında verdiği bilgiler kenara atılırsa, kesinlikten uzaktır. Örneğin tarihçinin doğum yılı hakkında 1423 ve 1430 olmak üzere iki farklı görüş vardır. (Nicoloudis, 1996: 56). Bu iki farklı tarihten birinde Atina’da doğan tarihçi, geç-Bizans ve Osmanlı dönemlerinin ünlü Chalkokondylae ailesine mensuptur. Babası Georgios Chalkokondyles’in, Atina’daki Latin Acciajouli ailesini devirmeyi denediği başarısız darbe girişiminden sonra, 1435 yılında Mora’nın baş şehri olan Mistra’ya yerleşmiş ve burada geç dönem Bizans düşünce dünyasına damgasını vurmuş olan Georgios Gemistos Plethon’un öğrencisi olmuştur. (Kazhdan, 1991: c.1; 407). İtalya’daki hümanistlerin kendisine karşı büyük bir saygı beslediği Plethon, bu sıralarda Mistra’dan Bizans imparatoru Manuel Palaeologos’a ve Mora despotu Theodoros’a Platon’un fikirlerine dayanarak İmparatorluğun nasıl kurtarılabilceğine dair tavsiyeler yazmaktaydı.⁴ Plethon’un Chalkokondyles üzerindeki en önemli etkilerinden biri İslam dinine karşı takındığı tarafsız tutumdur. Chalkokondyles, bir çok 15. yüzyıl Bizans tarihçisinin yaptığı gibi doğrudan İslam’ı yargılayıp, bulduğu “zayıf” noktaları Osmanlılara karşı propaganda malzemesi olarak kullanmak yerine, İslamla ilgili elinden geldiğince ve tarafsızca bilgiler vermeye çalışır. (Nicoloudis, 1996: 275-283). Burada belirtilmesi gereken diğer bir nokta da Chalkokondyles’in İslam’a öncelikle Arap yarımadasının tarihini anlatırken yer vermesidir. Böylelikle tarihçi hem doğrudan İslam’la ilgili yorumlar yapıp, bunu Türklerle bağdaştırmaktan kaçınabilmekte, hem de İslam’a geçmeyi Türk olmakla eş sayan, dönemin diğer bazı Bizans tarihçilerinin aksine⁵ İslam dininin Türkleri tanımlayan ana unsur olmadığını ima ederek, iki devlet arasındaki ilişkilere dinden başka, daha geniş bir perspektiften bakabildiğini göstermektedir.

Özellikle Plethon’un öğrencisi olması nedeniyle Rönesans öncesi İtalyasıyla ilişkisinin yanında, iyi eğitilmiş bir Bizanslı olan Chalkokondyles’in eserinde klasik unsurlar önemli bir yer tutar. Tıpkı Herodot gibi Chalkokondyles de bahsettiği toplumların kökenleri hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Ayrıca, Bizans tarihçilerinin çoğu zaman üslup

⁴ Bu söylevlerin bir kısmının Türkçe çevirisi için bkz. (Barker, 1995: 204-218).

⁵ Sfrantzes, Arnavutluk hükümdarı İskender Beğ’in kızkardeşinin Sultan’ın sarayına gönderildiği zaman “Türk” olduğunu yazmaktadır. Dolayısıyla Müslüman/Türk kültürüne geçiş Türk olmakla eş tutulmuştur. (Koray Şevki Durak, 2001: 203)

bakımından kendilerine örnek aldıkları klasik dönem Yunanlı tarihçi Thukidides'in yaptığı gibi tarihi şahsiyetlerin ağızlarına uzun konuşmalar yerleştirmiştir. (Runciman, 1962: 275). Ancak Chalkokondyles'in eserinde en çok göze çarpan klasik unsurlar farklı toplumlar arasındaki güç dengelerini değiştiren *tyche*-talih, *arete*-siyasi erdem ve *hybris*-kibir gibi güç dinamikleridir ki bu dinamikler Platon, Polybios, Menander, Aristo, Theophrastus ve Demetrius Phalerus gibi eski Yunanlı yazarların ve Chalkokondyles'in öğretmeni Plethon'un eserlerinde ve ideal devleti tanımlayan unsurlardandır. (Nicoloudis, 1996: 156). Turner'a göre Chalkokondyles'in Bizans'ın çöküşünü talihe bağlamasının sebebi onun klasisizm merakıyla açıklanabilir. (Turner, 1964: 360). Harris'e göre ise Chalkokondyles, eserinde talihi doğrudan klasikleştirici bir unsur olarak kullanmamıştır. Çünkü, Chalkokondyles, diğer toplumlar hakkındaki cehaletlerini edebi bir gözboyamayla ört bas etmeye çalışan diğer bazı Bizans tarihçilerinin aksine, hem İslam hem de Osmanlılar hakkında geniş bir bilgiye sahiptir. Bunun yanında tarihçi talihi, insanları Tanrı'nın iradesinin araçları olarak gören Hıristiyan tarihyazıcılığının bir unsuru olarak da kullanmamıştır. (Harris, 2003: 161-162). Ayrıca talih tek başına çok fazla bir güce sahip değildir. Talihin tamamlayıcı unsuru *arete*, yani siyasi erdemdir. Chalkokondyles'e göre, Helenler siyasi erdemden çok talihe sahip oldukları zamanlarda, her ne kadar dünyanın bir çok yerinde gelişmiş olsalar da, Asurlular Asya'da güçlü bir konuma gelmişlerdir. Bu güçlü konum ise sırasıyla Medler, Persler, Büyük İskender ve Romalılara geçmiştir. Chalkokondyles Romalılar'ın yükselişini de talihle siyasi erdem arasındaki dengenin bir ürünü olarak görmektedir. (Nicoloudis, 1996: 91). Bu iki unsur arasındaki dengeyi ise *hybris*, yani kibir bozar. Örneğin, Chalkokondyles'e göre, Osmanlılar Yıldırım Bayezid dönemine kadar talih ve siyasi erdemden ikisine birden sahipken Bayezid'in kibirli davranışları onların Ankara Savaşı'nda yenilmesine sebep olmuştur. (Nicoloudis, 1996: 235-243; 263-319). Öyle ki Bayezid Timur'a esir düştüğünde, Chalkokondyles Timur'un Bayezid'e şu sözleri söylediğini yazmaktadır: "Eğer başın bulutların arasında gezmeseydi ve bu kadar kibirli olmasaydın, bu felaket başına gelmeyecekti. Tanrı kibirli ve gururlu olanları çoğu zaman cezalandırır."⁶

⁶ (Nicoloudis, 1996: 325) Burada dile getirilmesi gereken bir diğer nokta da Chalkokondyles'in eserinde Timur'un, Bayezid'in –her ne kadar Chalkokondyles bu terimi kullanmasa da—“gaza” misyonundan haberdar olarak yansıtılmasıdır: “Timur, Bayezid'in geçmişte düşmanlarıyla savaştığını ve Muhammed'in dini için çaba harcadığını söyledi... [Timur] Bayezid, Kahraman'ın [Muhammed] düşmanlarına karşı savaştığı için, Muhammed'in bütün takipçilerinin bundan rahatsız olmayıp, aksine ona karşı minnettar olmaları gerektiğini söyledi.” (Nicoloudis, 1996: 233-235) Benzer bir şekilde Neşri de bu durum için Timur'a şu ifadeleri atfetmektedir: “Ey Beğler, sizin

Her ne kadar Chalkokondyles'in yazılı Türk kaynaklarını kullanacak kadar Türkçe bildiğini söyleyemesek de, en azından bazı Türkçe kelimeleri Yunancaya çevirecek kadar Türkçe bilgisine sahip olduğunu ya da bu çevirileri yapabilecek kişilere yakın olduğunu iddia edebiliriz. Örneğin, Chalkokondyles Osmanlı devletinin kurulduğu yer olan Söğüt için *Itaia* ismini kullanmaktadır. Halbuki *Itaia* bu yerin gerçek adı değil, Söğüt kelimesinin Yunancaya çevrilmiş halidir. (Nicoloudis, 1996: 101; 158). Benzer bir şekilde, yeniçeriler kelimesini de Yunanca'ya doğrudan "yeni asker" anlamında, *neeludes* olarak çevirmiştir (Nicoloudis, 1996: 337). ve Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey için de Kara Yülük *Leukamnas* adını kullanmıştır. Buradaki *Leukamnas* adı da Akkoyun kelimesinin doğrudan çevirisidir. (Nicoloudis, 1996: 187; 248). Kullandığı kaynaklar hakkında bir ipucu verebilecek olan bir diğer örneği de burada zikretmek gerekir. Chalkokondyles "Yıldırım" ünvanını Yunancaya *Lailapa* olarak çevirmiştir. (Nicoloudis, 1996: 311). Ancak *Lailapa* yıldırım değil kasırga demektir ve diğer Bizans kaynakları "Yıldırım" kelimesini *Keraunos* ya da *Astrape* olarak çevirmiştir—ki birinci kelime yıldırım, ikincisi de gökgürültüsü anlamını taşımaktadır. (Baştav, 1960: 39).⁷ Dolayısıyla Chalkokondyles bu yanlış yaparken farkında olmadan bize Bizans kaynaklarını kullanmadığını göstermektedir. Bu da yukarıda değindiğimiz, Chalkokondyles'in Osmanlı çevrelerine yakın olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Ancak bazı örneklerin bu kategoriye uymadığı da görülmektedir. Zira Chalkokondyles'in, bazı Türkçe kelimeleri Yunanca'ya doğrudan çevirmeye çalışırken bazı kusurlarının olduğunu görmek mümkündür. Örneğin Chalkokondyles, kapıkulları kelimesini Yunanca'ya çevirirken sultanın, ya da kendi deyimiyle, imparatorun kapıları anlamında *thurai basileos* terimini kullanmaktadır. Bu örnek Chalkokondyles'in "kapıkullarından" haberdar olduğunu ve bu terimi Yunanca'ya çevirmek için bir çaba harcadığını ama küçük bir çeviri hatası yaptığını göstermektedir. (Nicoloudis, 1996: 103; 105; 125; 169). Kısacası, Chalkokondyles'in eserinde bazı kelimelerin Yunanca'ya çevrilirken küçük hataların olması, dahası bu hatalardan

sözünüz gerçek mi, yalan mıdır, inanmazam. Zira ol bir Gazi Han'dur. Yok yire zulm itmez. Ve sizi bî-günâh incitmez." (Unat ve Köymen, 1995: 343) Bu konuda Chalkokondyles ve dönemin Osmanlı kaynakları arasındaki benzerlikler, kanımızca, Chalkokondyles'in en azından o dönemde Osmanlı sarayındaki mevcut sözlü hikayelerden haberdar olduğunu göstermektedir. Nitekim, erken Osmanlı kronikleri de, ilk Osmanlı tarihçilerinin doğrudan tecrübe etme imkanını bulamadıkları 14. yüzyıl sözkonusu olduğunda, böylesine bir sözlü geleneğin yazıya aktarılmış halidir. (Kafadar, 1995: 62-63) Bu noktada Aşıkpaşazade'nin eserinde zikrettiği ve şu an elimizde hiç bir nüshası bulunmayan Yahşi Fakih'in eserini de unutmamak gerekir. Erken Osmanlı döneminde sözlü kültür geleneğinin yazıya aktarımının Aşıkpaşazade üzerinden açıklanmasına bir örnek için bkz. (Çobanoğlu: 1998).

⁷ Bu Almanca metni çevirme zahmetinde bulunan Christian Funke'ye teşekkür ederim.

bazılarının da dönemin Bizans tarihçilerinin kullandığı terimlerle farklılık göstermesi, eğer bu çevirileri kendisi yaptıysa Türkçe'ye yeterince hakim olmadığını ya da bu çevirileri kendisine hem Türkçe hem de Yunanca bilen ve Bizans kaynaklarına bakma ihtiyacı hissetmeyen, Osmanlılara yakın olan birisinin yaptığını—ki bunun da bazı çeviri hatalarına yol açması mümkündür—düşündürmektedir.

Chalkokondyles'in Osmanlı çevrelerine yakın olduğu iddiasına esaslı bir temel oluşturacak olan unsur ise Chalkokondyles'in Osmanlıların kökenlerini anlatırken verdiği bilgilerdir. Türk milletinin bir çok farklı kabileye ayrıldığını belirten Chalkokondyles Oğuz kabilesinin sırasıyla Gündüz-Alp, Oğuz ve Ertuğrul tarafından yönetildiğini söyler. Ertuğrul başa gelince Alaaddin'in gözdesi olur. Alaaddin'in ölümüyle vekilleri arasında ihtilaf çıkar ve Osman onlarla birlik olmayı kabul eder. (Nicoloudis, 1996: 99-101). Bu noktada Chalkokondyles'in verdiği bilgilerin, dönemin Osmanlı tarihyazıcılığının kendi dinamikleri içerisinde incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Şöyle ki, Halil İnalçık Osmanlıların ilk genel eserlerini 15. yüzyıldan itibaren vermeye başladıklarını ve bunun da büyük bir imparatorluk kurma bilincinden kaynaklandığını söyler. Osmanlıların kökenlerini Oğuz geleneğine bağlamalarının nedenini de kendilerini Doğu'nun Hanlarıyla eşit göstermeye çalışmalarına bağlar. 15. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı devletindeki mevcut fikirler, ister Osmanlı ister Batılı olsun, daha sonraki tarihçiler tarafından, gerçek anlamı anlaşılmadan tekrar edilmiştir. (İnalçık, 1962: 152-156).⁸ Bunun yanında, Osman ve babası Ertuğrul hakkında yazılan bütün kaynaklarda yer alan ve Colin Imber'a göre Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubad'ın mitolojik bir versiyonu olan Alaaddin, Osmanlıların diğer Anadolu beylikleri üzerindeki otoritesini meşru kılmaktadır. (Imber, 1987: 13). Aynı Alaaddin'e Chalkokondyles'in eserinde de rastlamamız kendisinin yazılı ya da sözlü Türk kaynaklarından haberdar olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle eserini 15. yüzyılın ortalarında yazan Chalkokondyles, geriye dönüp 14. yüzyıl Osmanlı tarihi hakkında bilgiler verirken, temelleri 15. yüzyıl boyunca kurulan Osmanlı tarih yazıcılığının yaratmış olduğu kuruluş anlatılarını yansıtmıştır.

Chalkokondyles'in Türkçe ve Osmanlılar hakkında bu kadar ayrıntılı bilgilere sahip olması,⁹ bu bilgilere nereden ulaştığı; İstanbul'un fethinden sonra İtalya'ya ya da İtalyan hakimiyetinde bir yere mi gittiği, yoksa Osmanlı sınırları içerisinde mi kaldığı, konusunda bize bazı ipuçları verebilir. Matei Cazacu bu soruya bir cevap niteliğinde, Chalkokondyles'in

⁸ Erken Osmanlı kaynaklarının Osmanlıların kökenleri ve Osman Beğ hakkında verdikleri bilgilerin birbirleriyle karşılaştırılmalı bir incelemesi için bkz. (İnalçık, 2007: 479-491).

⁹ Chalkokondyles'in eserindeki Türk şahsiyetlerinin prosopografik bir incelemesi için bkz. (Nimet, 1933).

Fatih Sultan Mehmed'in veziri Mahmud Paşa ile akrabalığını ortaya koymaktadır. (1984). Aynı zamanda Chalkokondylae ailesinin İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı yönetiminde¹⁰ özellikle de Atina'da kalması ve bu ailenin Osmanlılar'la iyi ilişkilerinin olması Laonikos Chalkokondyles'in de fetihten sonra Osmanlı yönetiminde kalmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşündürmektedir.

Chalkokondyles'in “Helen”, “Romalı” ve “*Basileus/İmparator*” Terimlerini Kullanım Şekli

Chalkokondyles'in eserinde bir dönüşüm olarak nitelendirebileceğimiz en önemli unsurlardan biri tarihçinin “Helen” ve “Romalı” terimlerini kullanım şeklidir. Ancak, buna geçmeden önce, bu iki terimin klasik Bizans tarihyazıcılığındaki yerine bakmak faydalı olacaktır. Bizans İmparatorluğunun son yüzyıllarında, özellikle ideal Bizans imparatorluk düşüncesi ile gündelik siyasi gerçeklikler arasındaki ikilemden dolayı,¹¹ eski Yunan mirasına artık daha sıcak bakan bir grup ortaya çıkmıştır. Ortodoks Kilisesi ise paganizmi simgeledikleri gerekçesiyle Bizans toplumundaki Helenik öğelere daima karşı bir tutum izlemiştir. Bizans tarihçisi Marios Philippides, “Batılı grup” olarak adlandırdığı bu birinci grubun daha sonra İtalya'da ya da İtalyan hakimiyetindeki yerlerde canlandığını, ve hümanizmin etkisi altında ve antik Yunan edebiyatının yaşatılması yoluyla geliştiğini savunmaktadır. “Doğulu grup” olarak adlandırdığı ikinci grubun ise hem Bizans hem de Osmanlı devletindeki Rum toplumunda Helen geçmişine ve bu toplumdaki Helen unsurlarına karşı olan muhalefetini sürdürdüğünü söylemektedir. (Philippides, 1990: 253).

¹⁰ Fatih dönemine ait 1475-76 tarihli bir hükümda Chalkokondilae ailesine mensup, Andriye bin Halkokandil isimli kişiye –Palaeologoslar gibi bazı önemli Rum ailelere mensup kişilerle birlikte—ekonomik durumu ve gücü hakkında bir fikir verebilecek olan, aşağıdaki yerlerin mukataalarının verildiğini görmekteyiz: “Şimdiki hâlde İstanbul ve Galata ve Gelibolu iskelelerinin Kilitü'l-bahr'e gelinceye dek gümrüğünü ve Mudanya iskelesinden Yoros kal'asına gelinceye dek mabeyninde olan iskeleleri tâ Aydın elinün âhırına degin Çeşme ve Focılar iskeleleriyle ve İstanbul'da ve Galata'da olan çuka ve kumaş dellâlligile dârende-i misâl-i şerîf Ya'kûb'a ve Palologoz Kandroz ve Lefteri bin Galbanoz [Galyanoz] ve Andriye bin Halkokandil'e ve Manul Palologoz'a üç yıla mukâtâ'ataya verdüm.” (İnalcık ve Anhegger, 2000: 73-74)

¹¹ Nevra Necipoğlu bu ikilemi, Osmanlılar'a karşı daha dengeli ve barışçıl bir siyaset güdülmesi gerektiğini savunan Bizans İmparatoru II. Manuel'in, Bizans tahtını 1421'den itibaren kendisiyle birlikte paylaşan, ileride tahta geçecek olan ve Papalık'tan alınan destekle Osmanlılar'a karşı açıkça savaş ilan edilmesini savunan oğlu VIII. İoannis'e hitabı üzerinden açıklamaktadır. Necipoğlu'nun 15. yüzyıl Bizans tarihçisi Sfrantzes'ten aldığı referansta II. Manuel oğluna karşı şu sözleri söylemektedir: “Günümüzde dertler ve sıkıntılar yakamızı bırakmıyorken, devletimizin başında bir imparatora (*basileus*) değil, bir idareciye (*oikonomos*) ihtiyacımız var.” (Necipoğlu, 1998: 146-148)

Bu kısa önbilgiden sonra 15. yüzyıl Bizans yazarlarının “Helen” ve “Romalı” terimlerini nasıl kullandıklarına göz atmak yerinde olacaktır. Speros Vryonis’e göre, Selanik Başpiskoposu Simeon¹² ve son Bizans imparatoru Konstantinos’un yakın bir arkadaşı olan devletadamı Sfhrantzes, Bizans’a ait herşey için “Romalı” terimini kullanmıştır. İstanbul’un fethinden sonra, Fatih’in resmi tarihçiliğini yapmış olan Kritovoulos, Bizans toplumu, imparatorları, memurları, silahlı güçleri ve milletleri için “Romalı” ismini kullanmasına rağmen, Bizans topraklarına, şehirlerine ve Yunan diline atıfta bulunurken “Helen” terimini kullanmıştır. (Vryonis, 1991: 7). Uzun bir süre Cenevizlilerin hizmetinde bulunan Bizanslı tarihçi Dukas “Romalı” terimini geleneksel anlamı içerisinde kullanmaya devam etmiş, ancak eski Yunanlılara, pagan eğitime ve coğrafi alanlara atıfta bulunurken “Helen” terimini kullanmıştır. Dukas bunun dışında “Helen” terimini İtalyanlara karşı etnik bir tanımlama yaparken ve Ortodoks Kilisesi’nin Katolik Kilisesi’ne tabi olmasıyla sonuçlanan Floransa Konsülü’nü kabul etmeyen Bizanslılara “Helen milletinin ayaktakımı” şeklinde hitap ederken kullanmıştır. Son olarak Ioannes Chortasmenos ilahiyatla ilgili yazılarında “Helen” kelimesini pagan anlamında kullanırken, mektuplarında bu kelimeyi Yunan diliyle Bizans mantalitesi ve meziyetlerine atfen kullanmıştır. (Vryonis, 1991: 8).

Dolayısıyla 15. yüzyılda Bizans etnik terminolojisinin sınırları sadece yazardan yazara değişmekle kalmamış, bu değişiklik bazen aynı yazarın eserlerine bile yansımıştır. Bu örnekler de “Helen” teriminin öncekinden daha çok kullanıldığını ve “Helen” ve “Romalı” kavramları arasındaki ayrımın daha karmaşık ve muğlak bir hal aldığını göstermektedir. (Vryonis, 1991: 9).

Bu bilgilerin ışığında Chalkokondyles’in bu kavramları nasıl kullandığına bakacak olursak tamamen uç bir durumla karşı karşıya kalırız. Nitekim Chalkokondyles Bizans’a ait herşey için “Helen” kelimesini kullanmıştır. Ayrıca eski Yunanlılarla Bizanslılar arasında bir ayrım gözetmemektedir ve bunu da Yunan dilinin antik Yunandan kendi zamanına kadar hayatta kalmasına bağlamaktadır. (Nicoloudis, 1996: 60). Chalkokondyles “Helen” kavramının kullanım alanını genişletmekle kalmamış, “Helenlerle” “Romalıları” arasında keskin bir ayrım yaparak “Romalı” terimini Bizans siyasi düşüncesi içerisindeki geleneksel anlamının tam tersine kullanmıştır. Dünya tarihini Helenler üzerinden kısaca anlatan Chalkokondyles, Büyük İskender’in imparatorluğunun yıkılmasından sonra Romalıların iktidarı ele aldığını söylemektedir. Daha sonra Romalıları Roma şehrini bu bölgenin piskoposuna teslim ettikten sonra imparatorlarının

¹² Selanik Başpiskoposu Simeon’un söylevinin Türkçe çevirisi ve analizi için bkz. (Mollaoğlu, 1998)

yönetiminde Doğu'ya gelmişlerdir. Burada Romalılarla Helenler karışmış, ancak sayıları Romalılardan daha fazla olan Helenler kendi dillerini ve adetlerini devam ettirmişlerdir. Fakat Helenler, liderlerinin isimlerini Helenlerin değil de, Romalıların imparatorları ve autokratları olarak değiştirmişlerdir. (Nicoloudis, 1996: 91-93). Bir paragraf sonra Chalkokondyles Romalıları, kendilerini tanımlayan bir unsur olarak, piskoposlarıyla birlikte anmakta ve Romalılarla Helenler arasındaki dini sorunlar gibi farklılıklara işaret etmektedir. Ayrıca Şarlman ile Otto'ya papalar tarafından taç giydirilmesini ima ederek Roma piskoposlarının Roma imparatorlarını Frenkler ve Germenler arasından seçtiğini söylemektedir. (Nicoloudis, 1996: 93). Chalkokondyles, kitabın daha sonraki bir bölümünde, Papalık tarafından kutsanarak taç giymenin önemsizliğine atıfta bulunduktan sonra, Macarların ünlü bir lideri olan Sigismund örneğinde görüldüğü üzere, papalar tarafından taç giydirilen liderlere Roma İmparatoru diye hitap etmekte bir sakınca görmemektedir. (Nicoloudis, 1996: 197-199).

Bu noktada imparatorluk teriminin ve ünvanlarının Bizans tarihyazıcılığındaki öneminden bahsetmek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi "Bizans" terimi bu imparatorluk yıkıldıktan sonra kullanılmaya başlamıştır. Bizans imparatorları baştan itibaren kendilerini Romalıların imparatoru olarak tanımlamışlardır.¹³ Sasaniler ya da Araplar gibi Hıristiyan olmayan devletlerin hükümdarlarını kendileriyle eşit gördükleri durumlar ise çok nadirdir.¹⁴

Bizans imparatorluk otoritesine Hıristiyan bir hükümdar tarafından yapılan ilk tehdit papanın Kutsal Roma İmparatoru olarak taçlandığı Şarlman tarafından oluşturulmuştur. Bizans imparatoru Nikeforos, Şarlman'a Yunanca, imparator demek olan *basileus* yerine Latince, daha düşük bir ünvan olan *rex* yani kral diye hitap etmiştir. Her ne kadar Nikeforos'tan sonra başa geçen Mikhael Rhangabe, Şarlman'ı imparator olarak tanısa da, bu sefer de Romalıların imparatoru yerine Frenklerin imparatoru ünvanını kullanmayı uygun görmüştür. (Ostrogorsky, 1999: 185).

¹³ Mango'ya göre eğer Bizans yönetimindeki bir insan kendisini "Byzantios/Bizanslı" olarak tanımlıyorsa bu, kendisinin eski adı Byzantion olan Konstantinopolis'in yerlisi olduğunu göstermekteydi. (1980: 1)

¹⁴ Drocourt, Bizanslıların siyasi bağlamda Hıristiyan devletlerle Müslüman devletler arasında yaptığı ayrımı iki tarafın da Bizans başkentine VIII:-XI. yüzyıllar arasında gönderdikleri elçilerin gördüğü muameleler üzerinden açıklamaktadır. Müslüman elçiler Konstantinopolis'e hem daha çok gelmekte, hem de daha iyi ağırlanmaktadır. Bu, Drocourt'a göre, Bizanslılar tarafından "barbar" dünyaya verilen biçimsiz bir siyasi ideolojiye rağmen, Bizanslıların bu "barbarlar" arasında kesin bir ayırım yapmayı bildiklerinin ve Müslümanları Latinlere tercih ettiğinin bir kanıtıdır. (Drocourt, 2004: 380-381)

Bizans'ın üstünlüğüne diğer bir tehdit de iki yüzyıl sonra yine Papalık tarafından taçlandırılan I. Otto'dan gelmiştir. Bizanslılar tarafından da tanınmak isteyen Otto, Theophano isimli bir Bizans prensesini, oğlu Otto'ya istemek üzere elçisi Cremona başpiskoposu Liutprand'ı Bizans başkentine gönderir. Ancak Liutprand çok kötü bir muameleye tabi tutulur, hatta, kendi yazdıklarına bakacak olursak bir süre hapse atılır ve Bizans sarayında doğmuş bir imparatorun, yine Bizans sarayında doğmuş bir kızının yabancı birisiyle evlenmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle ülkesine geri gönderilir. (Norwich, 1993: 184).

Kısacası, Bizans imparatorları kendilerini Roma imparatorluk mirasının haklı varisleri olarak görüyor ve bu mirasın maddi ve manevi bütün nimetlerini sonuna kadar kullanıyorlardı.

Chalkokondyles'in Romalı ve Helen terimlerini nasıl kullandığına yukarıda değinmiştik. İmparator terimini kullanımı da benzer bir şekilde uç bir durum arzeder. Bir örnek zikretmek gerekirse, I. Murad'ın oğlu Savcı ile Bizans İmparatoru V. İoannis'in oğlu Andronikos'un, babalarına karşı isyanını anlatırken, Chalkokondyles I. Murad'ın V. İoannis'e şu mesajı gönderdiğini yazmaktadır: "Helenlerin İmparatoru... Nasıl olur da senin bilgin dışında benim oğlum buna girişecek kadar ahmak olur ve senin oğlun da bunu takdir eder?... Ancak bir ceza üzerinde anlaşır ve bunu oğluna uygularsan sorumlu tutulacağın bir şey kalmayacaktır." (Nicoloudis, 1996: 133).

V. İoannis ise bu mesaja cevaben şunları yazar: "İmparator, bana karşı böyle suçlamalarda bulunmana ve beni cezalandırmana gerek kalmayacak. Benim oğlum, iddia ettiğin gibi, benim bilgim dışında bu olayda yer aldıysa da, sadece sana değil, hanedanına karşı da ne kadar yüksek bir saygı ve hürmet taşıdığımızı hala çok iyi bilmektedir." (Nicoloudis, 1996: 137).

Görüldüğü üzere, Chalkokondyles Bizans imparatorunu imparator ya da Romalıların imparatorları yerine sadece Helenlerin imparatorları olarak adlandırmakla kalmayıp, Osmanlı sultanlarını Bizans siyasi düşüncesinde en yüksek ünvan olan *basileus* yani imparator olarak değerlendirerek Bizans tarihyazıcılığındaki dönüşümün en uç örneğini sergilemektedir.¹⁵ Burada Chalkokondyles'in, V. İoannis ve oğlunun sadece I. Murad'ın şahsına değil, aynı zamanda Osmanlı hanedanına karşı saygı ve hürmet gösterdiklerini söylemesi son derece önemlidir. Zira Chalkokondyles bu yolla Osmanlı

¹⁵ Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da Chalkokondyles'in ilk üç kitabını İngilizceye çeviren Nicolaos Nicoloudis'in, Chalkokondyles'in Osmanlı sultanlarına atfen kullandığı ve Bizans siyasal düşüncesindeki en üst ünvan olan *basileus* ünvanını "imparator" olarak değil de, daha düşük bir ünvan olan "kral" olarak çevirirken, Chalkokondyles'in Bizans imparatorları için kullandığı *basileus ton Hellenon*, yani Helenlerin imparatoru ünvanını da sadece "imparator" ünvanını kullanmasıdır.

hanedanına, Bizans siyasi düşüncesinde, bir imparatoru oluşturan en önemli öğelerden biri olan, devletin başındaki kişinin asil bir soya mensup olması özelliğini atfetmektedir. (Kazhdan, 1984: 27). Ancak bu noktada Chalkokondyles'in, *basileus*/imparator terimini ayırım gözetmeksizin bütün Osmanlı sultanları için kullandığını söylemek de mümkün değildir.

Chalkokondyles'te ve Erken Osmanlı Kaynaklarında

İlk Osmanlı Sultanları

Chalkokondyles'in Osmanlı sultanları ve devletadamları hakkında yazdıklarını erken Osmanlı kaynaklarıyla kıyasladığımızda bazı önemli paralelliklerle karşılaşırız.¹⁶

Osman Gazi dönemine bakacak olursak, Chalkokondyles'in onun için *basileus* ünvanı bir tarafa, çok mütevazı ifadeler kullandığını görmekteyiz. Chalkokondyles Osman'ın çok başarılı bir lider olmadığını, ancak kaynaklarını, bölgenin sakinlerini dost edinmek ve onları kendi amacına çekmek için elinden gelenin en iyisini yaptığını söylemektedir. Ayrıca çok cesur olduğu için bazılarının Osman Gazi'nin doğa üstü güçleri olduğunu düşündüğünü yazmaktadır. Chalkokondyles'in Osman Gazi hakkında yazdıklarının az olmasının yanında, bu bilgileri verirken kullandığı "Bütün bunların nasıl başladığını ya da şu veya bu şekilde olduğunu kolayca söylemem mümkün değil.", "Bunun bu şekilde olduğu konusunda bilgilendirildim." (Nicoloudis, 1996: 101). gibi ifadeler, onun Osman Gazi dönemi için yazılı bir kaynaktan doğrudan doğruya istifade etmekten ziyade sözlü geleneklerden faydalandığına delil oluşturmaktadır. Bu bilgiye Chalkokondyles'in Bursa'nın fethi hakkında yazdıklarından da ulaşmak mümkündür. Zira Chalkokondyles Bursa'nın Osman tarafından fethedildiğini ve Osman'ın, ölümüne kadar burayı yaptığı seferler için bir üs olarak kullandığını söylemektedir. (Nicoloudis, 1996: 109). Ancak, erken Osmanlı kroniklerinin çoğunda böyle bir bilgi yoktur.¹⁷

¹⁶ Akdes Nimet [Kurat] Chalkokondyles'in eserindeki Türk devletadamlarının prosopografik bir incelemesini ve Chalkokondyles'in yazdıklarını dönemin Osmanlı kaynaklarıyla kıyaslamış (Nimet, 1933) ve Osmanlı ve Bizans kaynaklarının Osmanlıları'nın Mora'yı fethetmesi ile ilgili kısımlarını birlikte kullanımına örnek teşkil edecek bir de makale yazmıştır. (Kurat, 1926-1933) Şerif Başstav ise Chalkokondyles'in özellikle Fetret devri hakkında verdiği bilgileri Aşıkpaşazade, Neşri, Hoca Sadeddin Efendi gibi kaynaklarla birlikte değerlendirerek bu bunlar arasındaki benzerliklere işaret etmiştir.

¹⁷ Ahmedi Bursa'nın Osman Gazi tarafından alındığı dışında bir bilgi vermez. (Silay, 2004: 29) Diğer bir çok erken Osmanlı tarihçisi Bursa'nın Orhan Gazi tarafından alındığını söyler. Örneğin Aşıkpaşazade, Bursa'nın Orhan tarafından, Köse Mihal'in aracılığıyla barış yoluyla alındığını söyler. Sefere neden Osman Gazi'nin gitmediği noktasını ise şöyle açıklığa kavuşturur: "Sual: Ya Osman Gazi niçin gitmedi? Cevap: Onun için ki Orhan'ın dahi iki oğlu olmuştu. Hem de Osman'ın ayağında zahmeti vardı. Zahmet çekerdi. Hem

Chalkokondyles, Osman Gazi gibi Orhan Gazi'yi de *basileus* olarak değerlendirmez. Chalkokondyles'in Orhan Gazi hakkında verdiği bilgiler içerisinde en önemlisi, yukarıda anlattığımız, I. Otto'nun Bizans sarayından bir gelin alma teklifinin Bizanslılar tarafından reddedilmesiyle kıyaslama imkanı bulabileceğimiz, Bizans imparatoru VI. İoannis Kantakuzenos'un kızının Osmanlı sultanı I. Orhan'la evlenmesidir. Bu olay, Bizans tarihçileri tarafından bu imparatora karşı ciddi suçlamalar getirilmesine neden olmuştur. Örneğin Chalkokondyles'in çağdaşı Dukas bu durumu şöyle ifade eder:

“Bu utanmaz ve vahşi milletin insanları ayrıca şunu da yaparlar: Bir Helen, İtalyan ya da başka milletten bir kadın, tutsak ya da kaçağı ele geçirirlerse, ona Afrodit'e ya da Semele'ye sarılır gibi sarılırlar... Dolayısıyla Orhan, Kantakuzenos'un kızıyla evlenme teklifini (çünkü görünüş olarak güzeldi ve yüzü zerafetten yoksun değildi). ve Kantakuzenos tarafından gönderilen çeyizinin hacmini ve nişan hediyelerini duyunca, çabucak rızasını gösterdi.” (Bryer, 1981: 492-493).

Chalkokondyles ise bu evliliği siyasi bir evlilik olarak görür ve sadece şunu söylemekle yetinir: “[Kantakuzenos] kızının Orhan'la evliliğini düzenleyerek çok iyi bir dost ve müttefik kazandı.” (Nicoloudis, 1996: 115). Bu örnekte de görüldüğü gibi, Chalkokondyles'e göre, bir Bizans imparatorunun kızının yabancı birisiyle evlenmesi, 10. yüzyılda Bizans devleti ve Kutsal Roma imparatorluğu arasında yarattığı siyasi krizlerden çok uzak olmanın ötesinde ve Chalkokondyles'in çağdaşı Dukas gibi diğer Bizans tarihçilerinin yazdıklarının aksine, gayet sıradan bir olaydır ve bu da Bizans tarihçiliğindeki dönüşümün sessiz kanıtlarından biri olarak kayda geçer.

Chalkokondyles'in Orhan hakkında verdiği bilgilerin azlığı, onun Orhan'ın son yıllarında meydana gelen olayları, Orhan'ın sağlığında tahta geçtiğini düşündüğü, oğlu Süleyman'a atfetmesinden kaynaklanmaktadır. Chalkokondyles Süleyman'ın Rumeli'deki akınlarına önemli bir yer ayırır ve bu noktada Süleyman'ın Rumeli'de kazandığı başarılar sayesinde diğer Türklerin de kendisine katıldığını söyler. Ayrıca Osmanlılar'ın Rumeli'de

de “Oğlum Orhan benim zamanımda şevket bulsun” derdi.” (Atsız, 1970: 33-35). Aşıkpaşazade'yi takip eden Neşri de Osman'ın hastalığının “nikris” olduğunu eklemesi dışında aynı şeyleri söyler. (Unat ve Köymen, 1995: 129-137) Ruhi de Bursa'nın Orhan Gazi tarafından alındığını söyler ama bu konuda ayrıntıya yer vermez. (Yücel ve Cengiz, 1989-92: 383) Chalkokondyles'in çağdaşı Bizans kaynaklarından Dukas bu konuda kesin bir şey söylemez. Ancak Bitinya'nın Osman'ın kontrolü altında olduğunu ve hemen ardından Orhan'ın Bursa'yı bir üs olarak kullandığını söylemesi buranın Orhan Gazi tarafından alındığı görüşünde olduğu fikrini uyandırmaktadır. (Karalis, 1997: 79) Chalkokondyles bu konuda muhtemelen bazen birbiriyle çelişmesi mümkün olan sözlü geleneklerden faydalanmıştır.

hızlı bir şekilde ilerlemesinin diğer bir sebebi olarak da Bizans imparatorunun, onları Sırlar'a karşı savaşmaları için Rumeli'ye davet etmelerini gösterir. (Nicoloudis, 1996: 115-117). Chalkokondyles *basileus* diye adlandırdığı Süleyman'ın—aynı zamanda bir Bizans imparatorluk alameti olan—savaşta hızlı olması özelliğini över. (Nicoloudis, 1996: 125).

Yukarıda değindiğimiz, V. İoannis'le olan yazışmalarında da görüldüğü gibi, Chalkokondyles, I. Murad'ı kendisinden önce gelen Osmanlı sultanlarına göre çok daha büyük bir lider ve *basileus* olarak tanımlar. Bu yazının başında değindiğimiz, devletler arasındaki güç dengelerini belirleyen talih ve siyasi erdem, I. Murad'ın savaş alanında hiç yenilmemesini sağladığını söyleyen Chalkokondyles, aynı zamanda onun savaş alanındaki hızını yaşlılığında bile kaybetmediğini yazmaktadır. (Nicoloudis, 1996: 153). Chalkokondyles'e göre I. Murad'ın Bizans imparatorlarına olan üstünlüğü yukarıda açıkladığımız, oğlu Savcı ile Bizans imparatoru V. İoannis'in babalarına karşı gerçekleştirdikleri başarısız isyan olayındaki yazışmalarda yer alan bilgilerden ibaret değildir. Örneğin, Chalkokondyles ayrıca Hayreddin Paşa'nın I. Murad'a askeri başarısının sebebini sorduğunda Murad bunun sebebinin askerlere karşı cömert olması olduğunu söyler. (Nicoloudis, 1996: 147). Bu da aşağıda değineceğimiz üzere, Chalkokondyles'in Bayezid'in Ankara Savaşı esnasında bahsettiği tutumuyla tam bir zıtlık teşkil etmektedir.

Son olarak, Chalkokondyles'in Murad'la Sırlar arasında meydana gelen Kosova Savaşı hakkında verdiği bilgiler, kullandığı kaynaklar hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Zira, Chalkokondyles burada hem Türklerin hem de Helenlerin bu savaş hakkındaki görüşlerine yer vermektedir: “Türkler, Murad'ın Lazar'ın taburlarını yendiğini, onları kaçırdığını ve takip ettiğini iddia eder.” Chalkokondyles aynı zamanda Türkler'in I. Murad'ın ancak Kosova Savaşı'nı kazandıktan sonra öldürüldüğünü söylediğini yazar. Ancak Helenler'in I. Murad'ın savaş başlamadan önce Miloš isimli bir Sırlı tarafından öldürüldüğünü ve bu savaşın o sırada orduda bulunan Bayezid tarafından kazanıldığını söylediklerine de değinir. (Nicoloudis, 1996: 151-153). Bu örnekte görüldüğü gibi Chalkokondyles –yazılı ya da muhtemelen sözlü—Osmanlı kaynaklarından haberdar olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu olayın dönemin Osmanlı ve Bizans kaynaklarıyla kıyaslanması da Chalkokondyles'in Bizanslılar'ın ve Osmanlılar'ın bu konuda yazdıklarında doğru olduğunu göstermektedir.¹⁸

¹⁸ Şerif Baştav Türk kaynaklarının Chalkokondyles'in verdiği bilgileri doğruladığını söylemekte, ancak örnek zikretmemektedir. (Baştav, 1960: 38) Aşıkpaşazade bu durumu şöyle açıklar: “Bu taraftan Murad Han'a karşı Miloş Kobile derler bir kâfir vardı. Süngüsünü ardında sürüyerek, şapkası elinde doğru hana yürüdü. Gaziler karşısında durdular. Dedi ki: “Gidin. Ben el öpmeye geldim. Hem de müjde vermeye geldim. Sırp

Yıldırım Bayezid dönemine gelecek olursak, Chalkokondyles'in Bizans imparatorlarının Yıldırım Bayezid'e verdikleri tavizleri I. Murad'a verdiklerinden çok daha ağır bir dille eleştirdiğini söyleyebiliriz. Örneğin, Bizanslılar'ın elinde kalan son Anadolu toprağı olan Alaşehir/Philadelphiea'nın Osmanlılar tarafından fethi esnasında Bizans devleti Osmanlı'nın vasalı durumundadır ve bu nedenle Yıldırım Bayezid'e asker göndermek zorundadır. Chalkokondyles'e göre Bizans tahtını paylaşan VII. İoannis ve II. Manuel bu sefere bizzat katılmış ve Alaşehir/Philadelphiea halkından şehri teslim etmelerini istemiştir.¹⁹ Bu noktada halk "barbarlara" teslim olmayacaklarını söylemiştir—Chalkokondyles bu noktada halka Bizans imparatorlarının "barbarlara" boyun eğdiğini söyletme suretiyle aslında bu iki imparatora karşı büyük bir eleştiri getirmektedir. Chalkokondyles, bu durumda imparatorların "surlara tırmanıp şehri ilk fethedenler" olduğunu söyleyerek yaptığı eleştirilerin dozunu artırmaktadır. (Nicoloudis, 1996: 185).

Dolayısıyla Chalkokondyles'in, Bayezid'in güçlü bir imparator olduğunu kabul ettiğinde şüphe yoktur. Chalkokondyles'in Bayezid'e karşı getirdiği asıl eleştiri bilakis kendisinin bu gücün sahibi olarak gösterdiği kibirdir. Gerçekten de Chalkokondyles bir çok noktada Bayezid'in çok kibirli olduğunu söyler ve başarısız olduğu durumları bu kibirin sonuçları olarak göstermek için özel bir çaba sarfeder. Örneğin Timur kendisine bazı hediyeler ve bir elbise gönderdiğinde Bayezid bunları kabul etmez ve

kıralını oğlu ile tuttular işte getiriyorlar". Gaziler alakoymakdan vazgeçtiler O mendebur oğlu mendebur hemen erişip hana yaklaştı. Süngüsünü çevirdi. Hana sapladı." (Atsız, 1970: 68). Enveri de benzer şekilde şunları söyler:

"Didi Milöş ban benem elün öpem
Dînüne şimden girü senün tapam

Elin öper sandılar atdan inder
Bir kır aygır pâdişâh o gün biner

Hançeri var yeni içinde nihân
Hançerile urdı şâhı nâgehân

Sarmaşur sultâna hem atdan yıkar
Gerçi gâziler kim üstine çökar." (Öztürk: 2003: 33)

Ahmedi de I. Murad'ın savaştan sonra hançerlendiğini doğrulamaktadır. (Silay, 2004: 44) Chalkokondyles'in söylediği gibi Bizans kaynakları Murad'ın savaş bitmeden öldürüldüğünü yazmaktadır. Örneğin Dukas I. Murad'ın katledilmesinden sonra Osmanlı ordusunun sağ ve sol kollarının bu olaydan haberdar olmadığını, sağ kolu yöneten Bayezid'in vezirler tarafından savaş devam ederken gizlice çağrıldığını söylemektedir. (Karalis, 1997: 80)

¹⁹ Nicoloudis, Schreiner, Zachariadou, Wittek, Charanis ve Barker'ın çalışmalarına dayan-
dırdığı iddiasında hem VII. İoannis hem de II. Manuel'in aynı anda Alaşehir/
Philadelphiea kuşatmasına gitmesinin mümkün olmadığını, ama en azından sadece II.
Manuel'in bu kuşatmada yer aldığını söylemektedir. (1996: 247)

elçilere Timur'un bir daha kendisine elbise göndermemesini ister.²⁰ Timur bu sözleri duyunca çok sinirlenir ve Bayezid'e Anadolu'daki beyliklerden aldığı toprakları geri vermesini istediği bir haber gönderir. Bayezid ise Timur'a, Chalkokondyles tarafından gururunun bir işareti olarak gösterilen şu sözleri söyler: "O zaman [Timur] bizimle savaşmaya gelmezse karısını üç kere alsın."²¹ Dahası, Chalkokondyles Bayezid'in bu konuda haksız olduğunu daha da kesinleştirmek için bir anda savaş sebebi durumuna gelen Timur'un karısının Timur'a şu sözleri söylediğini yazar: "[Bayezid] bu talihsizliğe ahmaklık yüzünden düşmüştür.... Ancak şunu da bil ki o, kahramanımızın [Hz. Muhammed'i kastediyor] iyiliği için Helenlerle ve diğer kıtanın öteki milletleriyle savaşıyorken ona karşı savaş açmanın doğru olduğunu düşünmüyorum.... Savaş ama bu savaşa kendin katılma." (Nicoloudis, 1996: 239). Chalkokondyles Timur'un bunun üzerine Sivas'ı harap ettiğini ve Bayezid'den kendisine tereyağı ve iki bin çadır yüklü iki bin deve göndermesini, ibadethanelerde hükümdar olarak kendi adının okunmasını ve aynı zamanda ülkesinde Timur'un parasının kullanılmasını istediğini yazar. (Nicoloudis, 1996: 239-241).

Bütün bu örneklerden anlaşılacağı üzere Chalkokondyles Bayezid'in kibirli davranışlarını Ankara Savaşı'na yol açan en büyük sebeplerden biri olarak gösterir. Bu durum sadece savaş öncesi için değil aynı zamanda savaş hazırlıklarının sürdüğü dönem için de geçerlidir. Örneğin Chalkokondyles'e göre, savaşa karar verildikten sonra İbrahim Paşa Bayezid'e, Timur'la yüz yüze çarpışmaktansa onu dağların ardından izlemeyi teklif etmektedir.²²

²⁰ (Nicoloudis, 1996: 235) Benzer bir ifadeyi Neşri'de de görmekteyiz: "Bayezid Han asla ilçünün yüzüne bakmayub, armağanlarına iltifat itmedi." (Unat ve Köymen, 1995: 345).

²¹ İslam hukukuna göre bir kişinin karısıyla üç kere evlenmesi mümkün değildir. Halil Cin bu konuda şunları söylemektedir: "Bir kimse karısını üç kere arka arkaya veya muhtelif zamanlarda boşamışsa artık onunla yeniden evlenebilmesi için "hülle" lazım gelir... Bu usule uyulmadan eski karı ve kocanın aktedecekleri evlenme mutlak butlanla bâtıldır." (Cin, 1988: 154) Chalkokondyles bu kuraldan haberdar olduğunu gösteren şu açıklamayı yapar: "... herhangi birisinin karısını boşadıktan sonra onunla tekrar evlenmesini yasaklayan bir kanunları vardır." (Nicoloudis, 1996: 235-237)

²² Neşri, Chalkokondyles'in Bayezid ile İbrahim Paşa arasında olduğunu iddia ettiği bu sözleri Bayezid ve isimlerini belirtmediği vezirlerin ağzından şu şekilde yazmaktadır: "Bayezid Han vüzerâsına eytdi: "Tiz, leşker cem` idün, Tümer'un üzerine varub vilayetini harâba vireyin" didi. Vezirler eytdiler: Ey-Han, ne lâzımdur ki, leşkerimize ta`b çekdirevüz. Koyalım, Timur bunda gelün, bir garib gözi bağlu çeridür. Şöyle kiralum-ki bir dil çıkmasun." (Unat ve Köymen, 1995: 345) Ruhi bu olayın Ankara Savaşından hemen önce olduğunu iddia etmektedir: "'Alî Paşa ve Koç Minnet Beg ve Mustafâ Beg bir yüksek yire çıkub Temür askerine nazar itdiler. Gördiler ki kâbil-i vasf olmayub bir deryâ-yı bî-nihâyedür ki cûş idüb turur. Bunlar bu hâli görüb `asker-i Rûm mukâvemem itmeyeceğün bilüb pâdişâh-ı İslâm'a `arz idüb çeriye bölük bölük idüb tağlara gönderüb etrâf ve cevânibden Temür `askerin şebîhün itmek ile ve ardından ve öninden basmağıla bir zafer bulavuz diyü tedbîr idicek Hoca Fîrüz Şah men` idüb hemân yürümeğ gerek diyicek pâdişâh-ı İslâm dahı anun sözine girre olub..." (Yücel ve Cengiz, 1989-92: 398)

Ancak Bayezid İbrahim Paşa'nın Timur'un ordusunun büyüklüğünden "korktuğunu" söyleyerek bu teklifi reddeder. (Nicoloudis, 1996: 315-317). Bu sırada İne [Eyne Bey] araya girer ve şunları söyler: "İmparator, eğer düşmanla savaşmamız gerektiğini düşünüyorsanız bana kulak verin ve hazinelerinizi çalışıp çabalayan askerlere verin." Ancak o da Bayezid'i ikna edemez. (Nicoloudis, 1996: 319).²³

Bütün bu örneklerle Chalkokondyles Ankara Savaşı sonunda yenilecek olan Bayezid'in kibirini itham etmek için bütün sebepleri ortaya koymuş bulunmaktadır. Nitekim Bayezid'in Timur'a esir düşmesi ve karısının da yakalanıp Timur'a getirilmesi Bayezid'in gururunun bir cezası olarak anlatılır ve Chalkokondyles bu yazının başında da değindiğimiz, Timur'un aşağıdaki sözleri söylediğini yazar: "Eğer başın bulutların arasında gezmeseydi ve bu kadar kibirli olmasaydın, bu felaket başına gelmeyecekti. Tanrı kibirli ve gururlu olanları çoğu zaman cezalandırır." (Nicoloudis, 1996: 325).

Kısaca özetleyecek olursak, Chalkokondyles haklarında çok fazla bilgi vermediği Osman ve Orhan Gazi'yi mütevazi bir şekilde tanıtırken, Orhan Gazi'den sonra Osmanlı tahtına geçtiğini düşündüğü Süleyman'ın Rumeli'deki fetihlerine daha geniş bir yer ayırmakta ve onu bir *basileus* olarak değerlendirmektedir. I. Murad'a, bu figürlere kıyasla çok daha geniş bir yer vermekle kalmayıp, talih ve siyasi erdemine ikisine birden dengeli bir şekilde sahip olması sebebiyle onu çok başarılı biri olarak resmetmektedir. Chalkokondyles, Bayezid'i güçlü, ancak I. Murad'ın aksine çok kibirli bir *basileus*/imparator olarak değerlendirmekte ve onun Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesini de kibirine bağlamaktadır.

Chalkokondyles'in Osmanlı sultanları hakkında verdiği bu bilgileri erken Osmanlı kaynaklarıyla kıyasladığımızda bazı çarpıcı paralelliklerle karşı karşıya kalırız. Örneğin bir çok erken Osmanlı kroniği Osman ve Orhan'ı mütevazi bir şekilde resmederken, I. Murad'ı önemli bir gazi lider olarak sunarlar. Bu kroniklerde en çok göze çarpan durum ise Bayezid'in Osman, Orhan, Süleyman ve Murad örnekleriyle gösterilen tipik gazi kategorisine girmemesidir. Bu durum Bayezid'in kendisini dünya işlerine vermiş, özellikle de içkiye düşkün birisi olarak tanımlanmasında ifadesini bulmaktadır.²⁴ Bunun sebebi ise Osmanlı sultanlarını Anadolu beyliklerinden

²³ Böylesine bir tartışmaya Neşri'nin eserinde yer alan Ankara Savaşı sonrası Solak-Karaca'nın Bayezid'e getirdiği benzer bir suçlamada rastlamaktayız: "Hay Bayezid Han, ol güvendiğin oğlanların seni böyle görüb, beğlük belâsına düşüb, kaçdılar, ya ol sancağın beğleri dahi kani? Ne gökçek yoldaşluk itdiler? Akçayı harc itmeğe kıyamazdun, oğlanlarum rızkıdur, dirdün." (Unat ve Köymen, 1995: 353)

²⁴ Örneğin Neşri bu konuda şunları söyler: "Sultan Bayezid şarab içüb sohbet itmeği Laz kızından [Sırp hükümdarı Lazar'ın kızından behsediyor] öğrendi. Yoksa ol vakte değin nesli-i Osman her giz şarab içmiş değildi." (Unat ve Köymen, 1995: 333)

ziyade Batı'ya yönlendirmek gayesidir. Bilindiği üzere erken Osmanlı tarihyazarları büyük oranda “gazi” kökenli kişilerdi ve bunlar doğal olarak Osmanlı sultanlarının daha çok gayri-Müslimlerle savaşmaları taraftarıydı.²⁵ Görüldüğü üzere ilk Osmanlı sultanları hakkındaki bu erken görüşler Chalkokondyles'in bu sultanlara yaklaşımıyla önemli benzerlikler taşımaktadır.

Chalkokondyles'in bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde erken Osmanlı kaynaklarının ilk Osmanlı sultanlarına karşı tutumlarıyla çarpıcı paralellikler gösteren ifadeleri, yukarıda da bazı örneklerle açıklamaya çalıştığımız Osmanlı çevrelerine yakın olduğu—hatta belki de İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı yönetimindeki bir yerde yaşadığı—gibi görüşleri desteklemesinin yanı sıra, onu Osmanlı kaynaklarını da incelemeyen anlamamanın mümkün olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, Laonikos Chalkokondyles'in bazı Türkçe kelimeleri bilmesi ya Osmanlı çevrelerine yakın olduğunu ya da bu çevrelere yakın kişiler tarafından desteklendiğini göstermektedir. Benzer şekilde tarihçinin, dönemin Osmanlı tarihyazıcılığının kuruluş anlatılarından haberdar olması bu sava bir delil teşkil etmektedir. Tarihçinin “Romalı”, “Helen” ve “imparator” terimlerini kullanımı klasik Bizans tarihyazıcılığı ve siyasi düşüncesi çerçevesinde incelendiğinde uç bir durum arz etmekte, bu da bize Osmanlı devletinin gelişiminin dışarıdan nasıl görüldüğünü göstermektedir. Chalkokondyles'in Osmanlı sultanlarını anlatırken kullandığı ifadeler de onun sözlü Osmanlı kaynaklarından haberdar olduğunu göstermektedir. Kısacası, Chalkokondyles örneği üzerinden incelemeye çalıştığımız geç dönem Bizans tarihyazıcılığını anlamak, bize bu dönemin Bizans devleti ve toplumu hakkında bilgi vermenin yanında, Osmanlıların yükselişinin dışarıdan nasıl görüldüğünü ve Bizans ve Osmanlı tarihyazıcılıkları arasındaki ilişkileri anlamak açısından son derece önemli bilgiler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Altındal, A. (2007). *Türk İmparatorluğu'nun Yıkılışına Dair Kehanetler Kitabı*. Ankara: Destek Yayınları.

²⁵ Örneğin, Yıldırım Bayezid (ve Süleyman Çelebi) döneminde bu sultan(lar) için yazılan Ahmedi'nin İskendernamesi'nde her ne kadar I. Murad'ın Karamanoğlu Alaaddin Bey ile savaşması hoş karşılanmasa da yine de Alaaddin'in I. Murad'a saldırdığı söylenmekte ve diğer Anadolu beğliklerine karşı yayılcı bir siyaset izleyen Bayezid'in bundan ders alması beklenmektedir. (Lowry, 2003: 22)

- Atsız, N. (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barker, E. (1995). *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*. (Çev. Mete Tunçay). Ankara: İmge Kitabevi. (Orijinal baskı tarihi 1957).
- Baştav, Ş. (1960). Die türkische Quellen des Laonikos Chalkondylas. *Acts of XIth International Byzantine Congress, Munich 1958*. (ss. 34-43), Munich.
- Bryer, A. (1981). Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage. R. H. C. Davis and J. M. Wallace-Hadrill (der.), *The Writing of History in the Middle Ages: Essays Presented to Richard William Southern*. (ss. 471-493). Oxford: Clarendon Press.
- Cazacu, M. (1984). Les parentés byzantines et ottomanes de l'historien Laonikos Chalkokondyle (c.1423-c.1470). *Turcica*, 16, 95-115.
- Cin, H. (1988). *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Sözlü Kültür Ortamından Yazılı Kültür Ortamına Geçiş Bağlamında Erken Dönem Osmanlı Tarihlerinden Aşıkpaşazade'nin Epik Karakteri Üzerine Tespitler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Özel Sayı, 65-83.
- Delilbaşı, M. (1999). Türk Tarihinin Bizans Kaynakları. *Cogito*, 17, 333-351.
- Drocourt, N. (2004). Ambassades Latines et Musulmanes à Byzance: une situation contrastée. (VIIIe-Xie siècles). *Byzantion*. 74(2), 348-382.
- Durak, K. Ş. (2001) *Byzantine Turkish Encounter in Western Anatolia in the Late Thirteenth and Early Fourteenth Centuries*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harris, J. (2003). Laonikos Chalkokondyles and the Rise of the Ottoman Turks. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 27, 153-170.
- Imber, C. (1987). Ottoman Dynastic Myth. *Turcica*, 9, 7-27.
- İnalcık, H. (1962). Beginning of the Ottoman Historiography. B. Lewis ve P. M. Holt (der.) *Historians of the Middle East*. (ss. 152-168). London: Oxford Univ. Press.
- İnalcık, H. (1993). Osman Ghazi's Siege of Nicea and the Battle of Bapheus. Elizabeth Zachariadou (der.) *The Ottoman Emirate (1300-1389)*. (ss. 77-101). Rethymnon: Crete University Press.
- İnalcık, H. ve Anhegger, R. (2000). *Kânûnnâme-i Sultânî ber Mûceb-i `Örf-i `Osmânî*. Ankara, Türk Tarih Kurumu.

- İnalcık, H. (2007). Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg. *Belleten*, 261, 479-538.
- Kafadar, C. (1995). *Between Two Worlds, Construction of the Ottoman State*. California: University of California Press.
- Karalis, B. (1997). *Mikhail Doukas Byzantino-Tourkiki Historia*. Atina: Ekdoseis Kanaki.
- Kazhdan, A. P. (1984). *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*. Cambridge [Cambridgeshire]; New York: Cambridge University Press; Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme.
- Kazhdan, A. P. 1991 (der.), *Oxford Dictionary of Byzantium*. New York: Oxford University Press.
- Kurat, A. N. (1926-1933). Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri. *Türkiyat Mecmuası*, 3, 185-206.
- Lowry, H. (2003). *The Nature of the Early Ottoman State*. New York: State University of New York Press.
- Mango, C. (1980). *Byzantium, The Empire of the New Rome*. Londra: Wiedenfeld and Nicolson.
- Mollaoğlu, F. K. (1998). *Selanik Başpiskoposu Symeon'un Tarihi Nutku (1387-1429)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mollaoğlu, F. K. (2003). 15. Yüzyıl Bizans Tarihçisi Laonikos Halkokondilis. *Tophumsal Tarih*, 112, 80-82.
- Mollaoğlu F. K. (2005). *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Necipoglu, N. (1998). Evrensellikten Geri Çekiliş: Bizans İmparatorluk İdeolojisinin Evrimi ve Osmanlı Fütuhâtı. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar* (ss. 146-157). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nicoloudis, N. (1996). *Laonikos Chalkokondyles: a translation and commentary of the "Demonstrations of histories", Books I-III*. Atina: Historical Publications St. D. Basilopoulos.
- Nimet, A. (1933). *Die türkische Prosopographie bei Laonikos Chalkokandyles*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hamburg Üniversitesi Felsefe Fakültesi.
- Norwich, J. J. (der.). (1993). *The Embassy to Constantinople and Other Writings*. London: Charles E. Tuttle.

- Ostrogorsky, G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev. Fikret İşıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Orijinal baskı tarihi 1940).
- Philippides, M. (1990). Early Post-Byzantine Historiography. Aldo S. Bernardo ve Saul Levin (der.), *The Classics in the Middle Ages*. (ss. 253-263). Binghamton, N.Y.: Centre for Medieval and Early Renaissance Studies.
- Runciman, S. (1962). Byzantine Historians and the Otoman Turks. B. Lewis ve P. M. Holt (der.), *Historians of the Middle East* (ss. 271-277). London: Oxford Univ. Press.
- Silay, K. (2004). *History of the Kings of the Ottoman Lineage and their Holy Raids against the Infidels*. Harvard: Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Turner, C. J. G. (1964). Pages from the Late Byzantine Philosophy of History. *Byzantinische Zeitschrift*, 57, 346-373.
- Unat, F. R. ve Köymen, M. A. (1995). *Mehmed Neşri Kitâb-ı Cihan-Nümâ*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yücel, Y. ve Cengiz, H. E. (1989-92). Rûhî Târihi-Oxford Nüshası, Değerlendirme, metnin yeni harflere çevrilmesi. *Belgeler*, 18. 359-472.
- Vryonis, S. (1991). Byzantine Cultural Self-Consciousness in the Fifteenth Century. Slobodan Curcic ve Doula Mouriki (der.), *The Twilight of Byzantium: aspects of cultural and religious history in the late Byzantine Empire*. (ss. 5-15), Princeton, N.J.: Dept. of Art and Archaeology, Program in Hellenic Studies, Princeton University.